

PROTIŽIDOVSKÉ VÝTRŽNOSTI PŘI PARTYZÁNSKÉM SJEZDU V ČESKÉM TISKU V LÉTĚ 1946

Petr Bednařík

Studie byla napsána v rámci řešení projektu GAČR P410/12/2290 Česká média v letech 1945-1948 (řešitel Petr Bednařík).

Anti-Jewish Riots during Partisan Congress in Czech Press in Summer 1946

Abstract: Anti-Semitic demonstrations continued in Slovakia in the period following World War II. The most famous of these was the pogrom in Topoľčany in September 1945. Further anti-Semitic incidents took place in Slovakia in early August 1946 during the first national partisan congress held in Bratislava. Jews were attacked while the partisans shouted anti-Semitic slogans. Eventually, further attacks on Jews took place in other Slovak towns. The manifestations of anti-Semitism were also reported by the Czech press which was however, greatly dependent on Czechoslovak News Agency and News Agency of Slovakia. The information lacked detail and failed to capture what was actually happening in Slovakia. Readers were therefore unable to form an opinion to the extent of anti-Semitic activities. The Paris Peace Conference which took place at that time was associated with major tension between Czechoslovakia and Hungary. The Czech press and the government tried to point the finger at Hungarian fascists as being responsible for anti-Semitism. They did not admit that it could also be a manifestation of Slovak anti-Semitism, associated with the partisans, the war heroes, from whom nobody anticipated any negative behaviour.

Keywords: Semitism, Jews, partisans, Czech press, news agencies, Slovakia

Situace židovského obyvatelstva na Slovensku byla velmi komplikovaná i po skončení druhé světové války. Velkým problémem byla restituce židovského majetku. Židé, kteří přežili holocaust, nepočítali s tím, že budou mít potíže, aby dostali zpět svůj majetek. Na Slovensku ovšem většinu židovského majetku zabrali slovenští arizátoři, kterým po válce tento majetek zůstal. Ponechávali si zabavené podniky a udržovali si i dobré kontakty na úředních místech. Pokud přece jen slovenští arizátoři před postihem za svoji fašistickou činnost v době Slovenského štátu utekli do zahraničí, či byli za ni zatčeni, nebo byli arizátory Maďaři a Němci, na místa národních správců tohoto majetku již byli často jmenováni účastníci domácího odboje, mezi nimi řada partyzánů ze Slovenského národního povstání. Tito národní správci neměli důvod podporovat restituci židovského majetku. Na Slovensku měla také i po válce velmi silný vliv katolická církev, která měla svůj podíl na židovské tragédii. Lidé za sebou měli i šest let působení antisemitské propagandy, která je přesvědčovala o negativních lidských vlastnostech židů jako celku. Napětí ještě zvyšovalo to, že v prvním poválečném roce přecházeli na Slovensko

židé z Maďarska, kteří neuměli slovensky. Pak zde byli také židé z odstoupeného území Zakarpatské Ukrajiny, kteří též měli problém se slovenštinou.

Nastalé napětí se bohužel projevilo i fyzickými útoky na židovské obyvatelstvo. K největšímu z nich došlo 24. září 1945 v Topoľčanech, kde obyvatelé, ale i vojáci, zaútočili na židy a desítky jich zranili. Událost vyvolala velký ohlas i v zahraničí a československá vláda musela vysvětlovat, jak je možné, že v republice došlo po válce k takovému projevu antisemitismu.¹ Smrtelné útoky na židy se odehrály ve vesnicích na severovýchodním Slovensku. Připisovány byly tzv. banderovcům, příslušníkům Ukrajinské povstalecké armády. Je ovšem otázka, zda tyto útoky byly opravdu vždy jejich dílem.²

Na začátku srpna 1946 došlo na Slovensku k novým protizidovským incidentům. Tehdy se v Bratislavě konal první celostátní sjezd partyzánů.⁴ V neděli 4. srpna vyvrcholil manifestací před Slovenským národním divadlem v Bratislavě, na níž promluvil ministr národní obrany Ludvík Svoboda a předseda Zboru povereníkov Karol Šmidke. Náměstím procházel slavnostní průvod partyzánů, z nichž

¹ Příčiny a průběh topoľčanského pogromu podrobně popsal slovenský historik Ivan KAMENEC ve studiích Protizidovský pogrom v Topoľčanech v septembri 1945 a Správa o pogrome. Dále jsou k tématu studie Jany ŠIŠJAKOVÉ „Případ Topoľčany“ – Protizidovský pogrom (nielen) z pohľadu dobových dokumentov a Petra BEDNAŘÍKA Zpravodajství českého tisku v roce 1945 o topoľčanském pogromu.

² Situaci na severovýchodním Slovensku popsal Michal ŠMIGEL ve studii Vraždy židů a komunistů na severovýchodnom Slovensku v roku 1945: Kolbasovská tragédia.

³ Protizidovské výtržnosti při partyzánském sjezdu v Bratislavě popsal Ján MLYNÁRIK ve své knize Dějiny Židů na Slovensku a Ivica BUMOVÁ ve studii Protizidovské výtržnosti v Bratislavě v historickom kontexte (august 1946).

⁴ Např. ZAS: Protizidovské demonstrace v Bratislavě. Lidová demokracie 2, (1946), 7. 8., s. 1.

však někteří provolávali protizidovská hesla. Zprávy o incidentu se v českých denících objevily 6. a 7. srpna. Noviny tehdy byly silně závislé na zpravodajství tiskových agentur. Deníky uveřejnily zprávu Zpravodajské agentury Slovenska o prohlášení povereníctva vnútra, podle nějž se zprávy domácích i zahraničních novin, že se účastníci partyzánského sjezdu dopustili výtržností a demonstrací, nezakládaly na pravdě. Podle povereníctva se jednalo o mylné informace. Pokusy reakcionářských fašistických živlů byly podle prohlášení hned v počátku zmařeny a sjezd proběhl důstojně.⁵ Je však podstatné, že se v této zprávě neobjevily věty o protizidovských heslech. Nebylo z jejího znění tedy vůbec jasné, k jakým výtržnostem došlo. Tuto zprávu ZAS deníky uveřejnily, ale zároveň otiskly i zprávu ČTK o událostech, která upřesňovala, že provokatéři z řad bývalých příslušníků Hlinkovy gardy a Hlinkovy slovenské ľudové strany se pokoušeli některé účastníky sjezdu navést k násilným činům proti osobám židovského původu. Tomu však rázným zásahem zabránil náměstek předsedy vlády Viliam Široký. Podle zprávy ČTK se pak někteří provokatéři snažili vyvolat incidenty v několika menších městech, při nichž vnikali do bytů židovských občanů, které taky bili a týrali. Viníci však byli zatčeni a budou postaveni před soud. Ministerstvo vnitra rozhodlo vyslat na Slovensko svého úředníka, který vyšetří, proč některé orgány Národní bezpečnosti proti útočnickům nezasáhly s větší rázností a neposkytly účinnou ochranu napadeným.⁵

Deníky se omezily na uveřejnění těchto dvou agenturních zpráv. Zatímco při událostech v Topolčanech každá redakce připojila alespoň krátký komentář o projevech antisemitismu, tak nyní nenalezneme text, který by se pokusil události objasnit. Chybí zde s výjimkou *Mladé fronty* i snaha zjistit nějaké bližší informace o průběhu událostí. *Mladá fronta* měla na partyzánském sjezdu vlastního zpravodaje, který napsal také o antisemitických letáčích a protizidovských nápisech na bratislavských domech, což ani jedna agenturní zpráva neuváděla. Podle *Mladé fronty* při průvodu jednotlivci i hloučky vyvolávali různá protizidovská hesla, ale hlavní výtržníci byli zatčeni Národní bezpečností a bývalými partyzány. *Mladá fronta* měla tedy své zpravodajství a uvedla informace, které ukazovaly události v Bratislavě ve větší šíři.⁶

Mladá fronta uveřejnila 7. srpna 1946 text s titulkem *Příčiny antisemitismu na Slovensku*, signovaný značkou E.T. Autor připouštěl, že někteří židé ještě dnes mluví na Slovensku německy nebo maďarsky. Nebyla to však podle něj hlavní příčina slovenského antisemitismu, byla to jen záminka. Na Slovensku podle textu bylo stále 100 000 Maďarů, kteří nebyli zdaleka tak pronásledováni jako maďarsky mluvící židé. Autor viděl důvody antisemitismu někde úplně jinde: „*Antisemitismus se projevuje na Slovensku proto, že tam existují skutečné zbytky fašismu a fašistů, a z velké části také proto, že vrácení židovského majetku působí bývalým arisátorům, vesměs hlinkovcům, pochopitelně nepřijemnosti.*”⁷

K incidentu se *Mladá fronta* vrátila ve své původní reportáži, kterou 14. srpna uveřejnila pod titulkem *Reakce na Slovensku ještě řádí*. V reportáži bylo popsáno podrobněji, co se v Bratislavě vlastně stalo. Čtenáři tedy dostali informace, které nebyly pouze převzaty ze zpravodajství tiskových agentur. *Mladá fronta* uvedla, že na Slovensku byly rozšiřovány letáky protistátního a protizidovského obsahu. „*Usilovnou činností vyvinula reakce před sjezdem slovenských partyzánů. V různých slovenských krajích byla záměrně rozšiřována šeptaná protistátní a protizidovská propaganda, kterou, jak se zdálo, přijímala veřejnost jako samozřejmost.*” Před sjezdem se podle reportáže snažila reakce soustředit pozornost veřejnosti na židy a rozšířila zprávu, že na předměstí Bratislavy bylo několik židů ubito. Některé slovenské deníky uveřejňovaly v nápadné úpravě články o pogromech v Polsku a Maďarsku. Na zdech domů se objevovaly protizidovská hesla a mezi účastníky sjezdu se dostaly také stejně zaměřené letáky. Při samotném průvodu na závěr sjezdu pak skupiny provolávaly protizidovská hesla, došlo i k ničení židovských bytů a zranění několika židů.⁸

Stejně jako další deníky však ani *Mladá fronta* žádný další komentář ke zprávě o incidentu nepřipojila. Ani jeden deník se v souvislosti s těmito antisemitickými útoky nezapomínal na situaci židů na Slovensku, takže nenalézáme snahu pochopit kontext celé události. O problémech slovenských židů deníky vůbec nepsaly a ani neuváděly reakce židovské obce.

Všechny deníky ovšem uveřejnily oficiální komuniké ministerstva vnitra o výsledcích vyšetřování bratislavských událostí. Podle něho bylo zjištěno, že výtržnosti mají přímou souvislost s růstem protizidovské nálady v Maďarsku, kde je antisemitismus iniciován bývalými fašistickými činiteli, kteří se jej snaží přenést i na území Československa. Tito Maďaři hledali podporu u členů bývalé Hlinkovy gardy a Hlinkovy slovenské ľudové strany. Ministerstvo vnitra zjistilo, že při útoku v Komárně byly 3. srpna použity granáty maďarského původu. Také chybná slovenština protizidovských letáků ukazuje na jejich maďarský původ a mezi zadrženými je více osob maďarské národnosti, přičemž celkem bylo zatčeno 31 osob. Pokud jde o samotný průvod v Bratislavě na závěr sjezdu, tak bylo zjištěno, že hesla vykřikovali bývalí příslušníci Hlinkových gard a ľudové strany, kteří pod balkónem Národního divadla vytvořili organizovanou skupinku.⁹

Tak tedy zněla oficiální zpráva o vyšetřování bratislavského incidentu, kterou české deníky bez dalšího komentáře uveřejnily. Je však důležité zařadit celou událost do dobového kontextu. Od 29. července do 15. října 1946 probíhala v Paříži mírová konference za účasti 21 států protihitlerovské koalice na jedné straně a německých spojenců Itálie, Bulharska, Finska, Maďarska a Rumunska na straně druhé. Jedním z bodů konference byly také československo-maďarské vztahy. Československo chtělo prosadit sou-

⁵ např. ČTK: Přísné tresty pogromistům. Právo lidu 49, (1946), 7. 8., s. 2.

⁶ NESG.: Mohutná manifestace slovenských partyzánů v Bratislavě. *Mladá fronta* 2, (1946), 6. 8., s. 1.

⁷ E.T.: Příčiny antisemitismu na Slovensku. *Mladá fronta* 2 (1946), 7. 8., s. 2.

⁸ Č: Reakce na Slovensku ještě řádí. *Mladá fronta* 2 (1946), 14. 8., s. 1.

⁹ Např. ČTK: Maďaři inspirátory nepokojů. Práce 2 (1946), 18. 8., s. 1.

hlas ostatních států s odsunem Maďarů z československého území. Maďaři měli být odsunuti obdobně jako Němci. Maďarsko však proti tomu na konferenci výrazně vystupovalo a československo-maďarské vztahy byly v důsledku tohoto postoje velmi napjaté. Odrazilo se to též v psaní českého tisku, který byl v tomto období k Maďarsku velmi kritický a lze přímo říci, že podporoval protimaďarské nálady. Stačí uvést některé titulky z tohoto období: *Maďaři usilují o rozkol mezi Čechy a Slováky – Maďarská pátá kolona opět pracuje – Lžipropaganda špiní ČSR – Maďarské intriky v Paříži – Maďarský revizionismus musí skončit – Maďaři v ČSR jsou nebezpečím pro mír.*

Český tisk psal značně protimaďarsky. Ukázkou může být komentář *Práva lidu* z 30. srpna 1946 *Maďarská pátá kolona opět pracuje*. Podle deníku vybuchla nedávno v Trebišově bomba v bytě žida Alexandra Saffa, kterou mu hodil někdo do okna. Na východním Slovensku se objevily letáky *Desatero prikázania statočného Slováka – katolíka!*, které zpochybňují úlohu národních soudů a útočí na prezidenta Beneše a Rudou armádu. Podle *Desatera* se židé podílejí na všech soudech se Slováky, kolonizují Slovensko a zabírají majetky po Maďarech. „*To vše by mohlo být dílem ľudáctví, kdyby chybná a ubohá slovenčina a řada podrobností nenasvědčovaly, že jde o organizovaný nástup maďarské páté kolony na Slovensku, v jejímž jméně pokrytecky oroduje maďarská delegace v Paříži.*” *Práva lidu* uvedlo, že to jsou Maďaři, kdo vyvolává rasovou nenávist a snaží se vnést rozpory mezi Čechy a Slováky. To je důvod proč musí být maďarská menšina odsunuta, protože jinak stále hrozí nový Mnichov. Dokud budou Maďaři v Československu, nebude naděje na skutečný mír. „*Je větší službou lidskosti odstranit humánně stálé zdroje neklidu, než dát volnou ruku nové národnostní nenasášenlivé expansi, rasovému teroru, jichž se maďarská menšina v Československu tak záhy po skončení války opět zmocňuje.*”¹⁰

Stejným způsobem argumentovalo např. i *Rudé právo* při zdůvodňování potřeby rychlého odsunu Maďarů. Deník zdůraznil v komentáři s názvem *Odstraňte maďarské nebezpečí*, že maďarští agenti se pokoušejí v Československu organizovat protizidovské výtržnosti, protože se Maďarsko snaží přenést antisemitismus i do jiných zemí. „*Jistě je příznačné, že jak po minulé válce, tak i dnes se vyznačuje Maďarsko rozsáhlými pogromy na židy, kterým padly za oběť tucty nevinných životů, a že maďarští fašisté, organizovaní v široce rozvětvené síti na oko nevinných 'kulturních a náboženských' spolků, vraždí ruské vojáky.*”¹¹

Komentářů tohoto vyznění můžeme na stránkách českých deníků nalézt více a protimaďarské zaměření tisku bylo velmi silné. Sledujeme-li zprávy o bratislavském incidentu, tak zaznamenáme patrný posun. Zatímco zprávy z první poloviny srpna ještě mluvily o slovenských fašistech –gardistech a ľudáčích –jako hlavních vinících, tak od druhé poloviny tohoto měsíce převzal tisk výklad státních orgánů, že projevy antisemitismu na Slovensku jsou ve sku-

tečnosti vyvolány maďarskými fašisty, kteří využívají protizidovské nálady bývalých slovenských fašistů. Hlavní vina ovšem padala na Maďary, kteří podle tisku chtěli, aby mezi Čechy a Slováky došlo k rozporům a Češi získali představu, že jsou Slováci antisemity. Jak tisk dokládal na příkladech, tak v Maďarsku docházelo k řadě protizidovských akcí, a proto nemůže být překvapením, že takový antisemitský národ jako Maďaři se rasovou nenávist snaží přenést i do Československa, pro které to však pouze představuje důkaz, že odsun maďarské menšiny je nevyhnutelný.

Český tisk se tak neodlišoval od slov, kterými argumentovala československá delegace na konferenci v Paříži. Čs. zástupce dr. Juraj Slávik vystoupil na zasedání maďarské komise 13. září 1946 s projevem, v němž uvedl, že Maďarsko jako první v Evropě zavedlo fašistickou diktaturu. Od roku 1919 tam probíhaly protizidovské demonstrace a v roce 1920 byl zaveden numerus clausus na univerzitách. Od roku 1941 Maďaři posílali své židy do Polska a do plynových komor a o tři roky později byl v Maďarsku zabaven veškerý židovský majetek. Ani po skončení války se podle Slávika Maďarsko antisemitismu nezbavilo. V červenci 1946 proběhl v Miškovci pogrom, který stál život jednoho židovského úředníka. Slávik v Paříži přímo řekl, že rasová nenávist je v maďarském národě hluboce zakořeněná.¹²

Český tisk v září 1946 také připomínal, že do Československa přicházejí z Maďarska židovští uprchlíci. *Práva lidu* 27. září 1946 v poznámce napsalo, že Maďaři se vydávají za civilizovaný a kulturní národ. Ve skutečnosti však v Maďarsku probíhají protizidovské demonstrace, které vedou k útěku židů do Československa a Jugoslávie. Mírová konference v Paříži neví, co se děje na hranicích Maďarska s těmito státy, protože jinak by jí bylo jasné, proč se chce Československo vedle Němců zbavit i Maďarů.¹³

Mírová konference v Paříži však nedopadla tak, jak československá strana chtěla a očekávala. I když vyvinula maximální úsilí při zdůvodňování, proč je pro klid v Československu nutný odsun maďarské menšiny, konference odsun nepodpořila. Při jednání s velmocemi narazili českoslovenští zástupci na odpor Velké Británie a USA. Rozhodnutí ve prospěch Maďarska také ovlivnilo to, že Maďaři se dohodli s Jugoslávií na dobrovolném odsunu 40 000 Maďarů z Jugoslávie, přičemž zbývajícím měla Jugoslávie udělit národnostní práva. V Rumunsku bylo maďarským občanům poskytnuto aktivní i pasivní volební právo a získali zastoupení v parlamentu. Těmito kroky se Maďarsku dařilo účastníky konference přesvědčit, že je schopno se svými sousedy dosáhnout dohody o postavení národnostních menšin. V této situaci se pak Československu nepodařilo odsun Maďarů ze svého území prosadit. V mírové smlouvě s Maďarskem bylo stanoveno, že maďarská vláda bude jednat s Československem o vyřešení záležitostí maďarské menšiny. Nedojde-li k dohodě během šesti měsíců, bude se ČSR moci obrátit k Radě ministrů zahraničí.¹⁴

¹⁰ kj.: Maďarská pátá kolona opět pracuje. *Práva lidu* 49 (1946), 30. 8., s. 2.

¹¹ ký: Odstraňte maďarské nebezpečí. *Rudé právo* 25 (1946), 10. 9., s. 3.

¹² NESG.: Maďarský revizionismus musí skončit. *Práce* 2 (1946), 14. 9., s. 1.

¹³ -x-: Poznámka. *Práva lidu* 49 (1946), 27. 9., s. 1.

¹⁴ KAPLAN, Karel, *Pravda o Československu*, s. 112-114.

Vraťme se však zpět k protizidovským incidentům z počátku srpna, k nimž se v čísle 9 z 5. září 1946 vyjádřil také *Věstník Židovské obce náboženské* v Praze (tiskový orgán Rady židovských náboženských obcí v zemích české a moravskoslezské). Upřesnil průběh událostí a konkretizoval jednotlivé akce. Uvedl, že 2. srpna byla v Komárně vybita okna v židovských obchodech a domově židovské mládeže. Na střechu židovského domu útočníci hodili dva granáty. Téhož dne byl v Bratislavě vyrabován byt a následujícího dne byli židé inzultováni na ulicích, dva byty byly přepadeny a výtržníci zdemolovali židovskou jídelnu. Ta byla 4. srpna znovu atakována a přítomní židé ztýráni. V Nových Zámčích bylo téhož dne sedm židů těžce zraněno v kavárně Ungar. V poslední den protizidovských výtržností – 5. srpna – útočníci v Bratislavě přepadli budovu dívčího internátu a několik bytů. V Žilině antisemiti zaútočili na židy v hotelu Metropol a 15 jich zranili. Podle *Věstníku* bylo celkem přepadeno 10 bytů, 19 židů vážně poraněno (z toho 4 velmi těžce) a zdemolována židovská jídelna.¹⁵ Zároveň *Věstník ŽNO* uveřejnil zprávy tiskových agentur ZAS a ČTK a mohl tak porovnat rozsah informací, které tisk předkládal. Na první pohled je patrné, že zprávy agentur neinformovaly o průběhu incidentů podrobně. Neuváděly konkrétně, co se stalo v Komárně, Nových Zámčích a Žilině. Agentury vše shrnovaly pod formulaci, že také v několika menších slovenských městech došlo k incidentům, při nichž byli napadeni občané židovského původu a útočníci se snažili vniknout do jejich bytů. Ani nesdělily, o která města se jednalo. Neprovedly celkovou bilanci počtu vyrabovaných bytů a zraněných židů. Tuto bilanci uveřejnil pouze *Věstník ŽNO*. Při informování o dění v Bratislavě se v agenturních zprávách objevily jen zmínky o vykřikování protizidovských hesel při partyzánském průvodu u Slovenského národního divadla. O demolování židovských bytů, dívčího internátu, židovské kuchyně a inzultování židovských občanů nebylo nic publikováno. Jak již bylo dříve uvedeno, české deníky se s výjimkou *Mladé fronty* spokojily pouze s uveřejňováním oficiálních prohlášení státních institucí a zpráv tiskových agentur. Z tohoto důvodu neměl čtenář českých novin možnost získat podrobné informace o protizidovských výtržnostech. Nemohl si tedy ani udělat představu o rozsahu antisemitských akcí. Podle výčtu míst s útoky na židy bylo také zřejmé, že jsou mezi nimi i místa, kde nežila silná maďarská menšina (Žilina), která by mohla rozpoutat násilí proti židům. Diskutabilní byl přitom také výklad, že by se spojili maďarští a slovenští fašisté, kteří z důvodu vypjatého nacionalismu byli již dlouhou dobu ve vzájemně značně nepřátelském postavení.

Ve *Věstníku ŽNO* se k situaci na Slovensku vyjádřili Arnošt Frischer a Štěpán Engel. Předseda RŽNO Frischer napsal, že události 2.–5. srpna byly výsledkem dobře připravené akce, nejednalo se o nějaké samostatné jevy, ale byly ukázkou obnovené činnosti slovenských gardistů. Podle Frischerova se hlinkovci snažili zastrašit soudy a vládu, aby nebyli souzeni hlavní představitelé Slovenského štátu. Vytkl také Demokratické straně i komunistům, že nebránili

vstupu do svých řad lidem, kteří se za války kompromitovali. Uváděl v nadsázce, jak každé dítě na Slovensku vědělo, že v souvislosti s chystaným sjezdem partyzánů proběhnu protizidovské výtržnosti. Agitace ve vlacích i restauracích a výzva okresní pobočky Svazu partyzánů v Dunajské Středě již v únoru 1946 vyzývaly k protizidovským akcím. Slovenské bezpečnostní orgány ani vedení sjezdu partyzánů přesto nebyly dostatečně připraveny na jejich potlačení. Frischer připustil ve shodě s oficiálním výkladem, že agitace pocházela z velké části z maďarských kruhů. Kladl ovšem otázku, proč národní výbory a Sbor národní bezpečnosti se této agitaci dostatečně nepostavily. Podle jeho názoru vstoupili do různých svazů bojovníků za svobodu lidé, kteří chtějí získat alibi pro svoji činnost za války. Žádal vládu, aby rázně zakročila, nedopustila na Slovensku porušování bezpečnosti a rovnosti občanů a zasadila se o potrestání zločinů fašismu.¹⁶

Štěpán Engel ve stejném čísle (tedy č. 9 z 5. září 1946) analyzoval slovenskou situaci. Viděl ji jako sněhovou kouli, která se valí a nabírá na objemu. Rada židovských náboženských obcí na mnohé jevy již dříve upozorňovala. Přesvědčovala vládu, že nesmí otálet s rehabilitací židů ve smyslu obnovení právního řádu. Na Slovensku arizovali židovský majetek sami Slováci a vracející se židé teď ohrožovali jejich plány, jak budou tento majetek využívat i po válce. Tito lidé teď slovo arizátor začali přebíjet slovy germanizátor a maďarizátor, aby obrátili náladu veřejnosti proti židům. Podle Engela pak nastala taková situace, kdy navrácení židovského majetku vzbuzuje větší pohoršení, než když byl za války arizován. Navíc státní orgány stále k restituci majetku na Slovensku nepřístupují a židům jsou pouze předkládány sliby, že se jejich situace bude řešit. Nic se však podle Engela nestalo po Topolčanech, ani po srpnových incidentech. „K výtržnostem ze srpna 1946 však vede tato vývojová linie: devět měsíců se nic nestalo, o výsledku vyšetřování nebyla vydána úřední zpráva, nikdo se nedozvěděl, zda a kteří vinníci byli potrestáni, následkem čehož výtržníkům narostl hřebínek. I zaranžovali si novou honičku na židy.“ Engel se domníval, že pokud nebude restituční zákon důsledně a urychleně proveden, tak protizidovské akce splnily z pohledu iniciátorů svůj účel. Majetek zůstane arizátorům, antisemité váleční i pováleční nebudou potrestáni a postavení židovského obyvatelstva se nezmění. Slovenský antisemitismus v důsledku tohoto nedůrazného postoje státních míst poroste a nebudou-li potrestáni viníci všech protizidovských akcí, tak zanedlouho dojde k dalším.¹⁷

Engel ve svém komentáři nehledal příčiny slovenského antisemitismu v Maďarsku. Neopakoval názor úředních míst, že protizidovské akce jsou vyvolávány maďarskými fašisty, kteří se tak snaží narušit politickou situaci v Československu. Naopak viděl viníky přímo v republice a zvláště kritizoval státní orgány za neprovádění restituce židovského majetku. Z tohoto důvodu si své postavení na Slovensku udržela vrstva válečných arizátorů. Engel má pravdu, když píše, že se v tisku neobjevily zprávy o dalším vyšetřování

¹⁵ NESG.: Co se stalo na Slovensku. *Věstník ŽNO* 8 (1946), 5. 9., s. 74.

¹⁶ FRISCHER, Arnošt: Co se stalo na Slovensku. *Věstník ŽNO* 8 (1946), 5. 9., s. 74-75.

¹⁷ ENGEL, Štěpán: Kámen úrazu: restituční zákon. *Věstník ŽNO* 8 (1946), 5. 9., s. 75-76.

topoľčanské protižidovské akce. Tisk uveřejnil poslední informace k Topoľčanům v listopadu 1945 a od té doby vůbec nic. V novinách se nepsalo, jak vyšetřování skončilo a zda se chystá soud s hlavními viníky. Jenže zcela obdoba situace nastala i u protižidovských akcí z počátku srpna 1946. Procházíme-li noviny v následujících měsících, tak i tyto incidenty se na stránkách tisku již neobjevují. Poslední informace jsou publikovány na počátku září 1946. Zase chybí údaje, s jakým výsledkem vůbec vyšetřování skončilo. Zájem tisku o srpnové incidenty mizí, stejně jako předtím o Topoľčany.

Rada židovských náboženských obcí zaslala 11. září 1946 předsedovi vlády Klementu Gottwaldovi *Věstník ŽNO* č. 9 a požádala jej, aby si v něm přečetl články, které pojednávají o poměrech na Slovensku.¹⁸ Gottwald předal dopis i články slovenskému odboru Úřadu předsedy vlády, aby mu k textům vypracoval stanovisko. Přednosta slovenského odboru dr. Ján Čaplovič ve stanovisku odboru napsal, že popis slovenských událostí a jejich příčin je ve *Věstníku ŽNO* poněkud jednostranný a příliš zjednodušující. Čaplovič uznával, že nacionální a sociální okolnosti komplikují otázku restituce. Mezi lidmi byla nálada proti navrácení židovského majetku, protože na Slovensku zůstala řada zcela zničených partyzánských obcí, kterým se dostalo zatím jen minimální pomoci. Lidé se pak dostali do situace, kdy nevědí, proč by se židům měl rychle vracet veškerý majetek, když je tady i plno jiných lidí, kteří za války trpěli a měli velké ztráty. Čaplovič upozornil i na nacionální důvody současné napjaté situace. Majetek židů maďarské národnosti arizovali Maďaři a Němci. Po válce se jeho národními správci stali Slovinci – účastníci odboje. Židé maďarské národnosti podle lidí neměli do roku 1938 k republice kladný vztah a ještě po skončení války tito židé na Slovensku pokračovali v užívání maďarštiny a němčiny. Proto místní slovenské obyvatelstvo nechápal, proč by se národní správa měla vztahovat jen na majetek nežidovských Maďarů. Čaplovič v tomto směru připomněl slova pověřence pro vnitro Mikuláše Ferjenčíka z 19. září 1946, který za příčiny antisemitismu na Slovensku označil šest let protižidovské propagandy, silné protižidovské hnutí v Maďarsku a Polsku, nevyřešení otázky arizovaných zemědělských majetků. Dále podle Ferjenčíka bylo repatriováno mnoho židů, kteří se nezapojili do rekonstrukce válkou zničených částí Slovenska. Neovládali slovanské jazyky a podíleli se na černém obchodu. Čaplovič v závěru své zprávy navrhl přísně potrestat protižidovské výtržníky, provést na Slovensku úplnou restituci židovského majetku, vyjasnit otázku majetku židů maďarské národnosti a urychleně pomoci obyvatelům těch částí Slovenska, které byly za války nejvíce zničeny.¹⁹ Je tedy zřejmé, že i představitelé státní správy Čaplovič a Ferjenčík sice přiznávali existenci antisemitismu na Slovensku, ale současně dávali vinu i samotným židům, že

protižidovské nálady podněcují, hlavně tím, že nemluví slovensky.

Karel Kaplan ve své studii *Československo a Izrael v letech 1947–1953* píše, že existuje více možných motivů, proč byly incidenty vyvolány. Jedním je oficiální verze, že se funkcionáři bývalé ľudové strany snažili destabilizovat politický systém. Dalším může být vliv příkladu protižidovských pogromů, které krátce před sjezdem partyzánů vypukly v Polsku a Maďarsku. Byly zde však i iniciativy partyzánských skupin, které byly těsně spojeny s komunistickou stranou i se sovětskými zpravodajci. Komunisté v červnu 1946 po zveřejnění výsledků parlamentních voleb zahájili kampaň proti Demokratické straně, které vytýkali, že se v ní soustřeďují lidé, kteří byli politicky činní v době tzv. Slovenského státu a chtěli zkoumat, zda je Demokratická strana státně spolehlivá. Mohli vyvolat akci, která by jim pomohla v útoku proti Demokratické straně.²⁰

Pak je zde ještě motiv začínající mírové konference v Paříži, kde se Československo dostalo do velmi ostrých sporů s Maďarskem. Obě země se vzájemně napadaly v otázce postoje obyvatelstva sousedního státu k židům. Zemský velitel SNB Kryštof ve své zprávě ze srpna 1946 o protižidovských výtržnostech na Slovensku napsal, že účelem bratislavských incidentů bylo zkomplikovat pozici čs. delegace při vznášení požadavků na mírové konferenci v Paříži. Původci akcí byli Maďaři, kteří však spojence získali ve slovenské reakci, která již delší dobu na Slovensku vytvářela protižidovskou náladu. Podle Kryštofovy zprávy byla již několik týdnů vedena na Slovensku propaganda, aby partyzánský sjezd byl využit k protižidovským akcím. Těsně před sjezdem dosáhla propaganda takové intenzity, že veřejnost již s výtržnostmi předem počítala. Provokatéři z řad gardistů a luďáků strhli k protižidovským akcím méně uvědomělou část partyzánů, u nichž byla vyvolána obava, že jim bude odejmuto národní správcovství. SNB zjistila, že partyzáni byli také uplácani. Sbor národní bezpečnosti počítal s jiným průběhem partyzánského sjezdu, protože 1. a 2. srpna se měly účastnit jen delegace. Masový příliv partyzánů měl nastat až 4. srpna, jenže 3 000 partyzánů se objevilo proti všem předpokladům v Bratislavě již 1. srpna. Přesto Kryštof soudil, že Sbor národní bezpečnosti splnil svoji úlohu, když proti výtržníkům hned zasahoval, ale připustil, že členové sboru jako bývalí partyzáni měli menší chuť útočníky zajišťovat. Ani zemský velitel SNB Kryštof se tedy ve své zprávě nevěnoval protižidovským incidentům v jejich úplnosti. Zaměřil se na projevy při průvodu partyzánů, ale s prací SNB vyslovil spokojenost. Zcela pomíjel rozsah útoků na židovské objekty, antisemitské nápisy a fyzická napadení židovských občanů, včetně počtu zraněných.²¹

Jak vidíme, tak státní orgány, bezpečnostní složky, ale i vlastně *Věstník ŽNO* se držely formulací, že část partyzá-

¹⁸ Žádost Rady židovských náboženských obcí předsedovi vlády Klementu Gottwaldovi, aby se zabýval protižidovskými výtržnostmi na Slovensku ve dnech 1.–4. 8. 1946. In: *Československo a Izrael v letech 1945–1956. Dokumenty*, s. 40.

¹⁹ Zpráva přednosta slovenského odboru Úřadu předsednictva vlády Jána Čaploviče o antisemitismu na Slovensku, kterou vypracoval na pokyn předsedy vlády Klementa Gottwalda. In: *Československo a Izrael v letech 1945–1956. Dokumenty*, s. 51–54.

²⁰ KAPLAN, Karel, *Československo a Izrael v letech 1947–1953*, s. 13.

²¹ Zpráva zemského velitele SNB Kryštofa ze srpna 1946 o protižidovských výtržnostech na Slovensku 1.–4. 8. 1946 a o přijatých bezpečnostních opatřeních. In: *Československo a Izrael v letech 1945–1956. Dokumenty*, s. 35–38.

nů byla k antisemitismu stržena či uplácena. Je zřejmé, že nikdo neměl tendenci napsat, že části partyzánů mohl být antisemitismus vlastní a nemuseli k němu být strháváni. Je to pochopitelné. Partyzáni byli vnímáni jako váleční hrdinové, bojovníci proti fašismu, pokrokoví lidé, s nimiž nemůže být spojeného něco tak negativního, jako je antisemitismus. Odhaduje se, že za Slovenského národního povstání tvořili židé cca 10 % příslušníků partyzánských jednotek.²² Setkávali se ovšem i tehdy s projevy antisemitismu ze strany svých spolubojovníků. Totéž potkávalo i židovské příslušníky československých vojenských jednotek ve Velké Británii a Sovětském svazu.²³ Na Slovensku byl antisemitismus silný i u sovětských velitelů partyzánských oddílů. Židé se tedy někdy raději snažili zatajit svůj židovský původ, aby se nestávali terčem útoků ostatních členů oddílu.²⁴ U řady partyzánů v srpnu 1946 tedy mohlo být zapojení do protizidovských útoků spontánní.

Jak bylo výše prezentováno, tak český tisk byl při informování o situaci na Slovensku značně závislý na zpravodajství Československé tiskové agentury a Zpravodajské agentury Slovenska. Tyto informace nebyly ale příliš podrobné a nevystihovaly přesně, co se na Slovensku skutečně stalo. Čtenář si nemohl z novin udělat představu o rozsahu antisemitských akcí. Ve stejné době probíhala mírová konference v Paříži, která byla spojena s velkým napětím mezi Československem a Maďarskem. Český tisk se v souladu s vládní propagandou snažil označit za viníky antisemitismu maďarské fašisty a bývalé hlinkovce. Nepřipouštěl možnost, že by mohlo jít o projev slovenského antisemitismu, nadto v tomto případě ještě spojeného s partyzány, u nichž se jako u válečných hrdinů nepředpokládal jakýkoliv negativní projev chování.

Literatura

BEDNÁŘÍK, Petr (2006): *Zpravodajství českého tisku v roce 1945 o topolčanském pogromu*. In: *Fragmenty dějin*. Sborník prací k šedesátinám Jana Gebharta. Praha: Historický ústav AV ČR, s. 443-460.

BUMOVÁ, Ivica (2007): *Protizidovské výtržnosti v Bratislavě v historickom kontexte (august 1946)*. In: *Pamät' národa* 3, č. 3, s. 14-29.

KAMENEC, Ivan (1998): *Protizidovský pogrom v Topolčanoch v septembri 1945*. In: *Acta contemporanea*. Sborník k pětadesátinám Viléma Prečana. Praha: Ústav pro soudobé dějiny, s. 80-94.

KAMENEC, Ivan (2000): *Správa o pogrome*. In: *Hľadanie a blúdenie v dejinách*. Bratislava: Kalligram, s. 373-382.

KAPLAN, Karel (1993): *Československo a Izrael v letech 1947-1953. Studie*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny.

KAPLAN, Karel – DUFEK, Jiří – ŠLOSAR, Vladimír – BULÍNOVÁ, Marie (1993): *Československo a Izrael v letech 1945-1956. Dokumenty*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny.

KAPLAN, Karel (1990): *Pravda o Československu*. Praha: Panorama.

KULKA, Erich (1990): *Židé v československé Svobodové armádě*. Praha: Naše vojsko.

KULKA, Erich (1992): *Židé v československém vojsku na Západě*. Praha: Naše vojsko.

MLYNÁRIK, Ján (2005): *Dějiny Židů na Slovensku*. Praha: Academia.

NIR, Akiva (1995): *Slovenskí Židia v odboji a v Slovenskom národnom povstaní*. In: *Akce Nisko v historii „konečného řešení židovské otázky“*. Ostrava: Ostravská univerzita, s. 128-137.

ŠIŠJAKOVÁ, Jana (2007): *„Případ Topolčany“ - Protizidovský pogrom (nielen) z pohľadu dobových dokumentov*. In: *Acta Historica Neosoliensia* 10, Banská Bystrica: Univerzita Mateja Bela, s. 232-240.

ŠMIGEL, Michal (2007): *Vraždy židov a komunistov na severovýchodnom Slovensku v roku 1945: Kolbasovská tragédia*. In: *Acta historica Neosoliensia* 10, Banská Bystrica: Univerzita Mateja Bela, s. 217-231.

²² Viz KULKA, Erich: *Židé v československé Svobodové armádě a Židé v československém vojsku na Západě*

²³ Viz NIR, Akiva: *Slovenskí Židia v odboji a v Slovenskom národnom povstaní*

²⁴ Antisemitismus v partyzánských oddílech byl zachycen také ve filmu *Nedodržení slib* (2009, režisér Jiří Chlumský) natočeném podle vzpomínek Martiny Petráška-Friedmanna, který ale jako člen partyzánské skupiny tajil až do konce války svůj židovský původ.